

УДК 94:327(497.1:497.2)“18/19”

doi 10.46793/LZ-LIV1.199D

ОРИГИНАЛАН НАУЧНИ РАД

Примљен: 26. 07. 2024.

Прихваћен: 21. 09. 2024.

Др Василије Драгосављевић*

научни сарадник

Историјски институт, Београд

СРПСКА СТРАНКА (1920-1926): ИДЕОЛОГИЈА – ПРАКСА – ИСХОД

Апстракт: Феномен Српске странке – једине политичке партије која је у првој југословенској држави стајала на позицијама српског национализма и одбране српске културне и државне традиције представља недовољно истражену тему у савременој историографији. Кроз анализу прогласа и програмских текстова у штампи Српске странке настојаћемо да реконструисемо њену идеологију и ставове према кључним политичким питањима и догађајима који су обликовали политички живот Краљевине Срба Хрвата и Словенаца током 20-их година 20. века. Централну тему рада представљаће однос идеолога Српске странке према југословенству као државној и националној идеји. Посебну пажњу посветићемо ставовима Српске странке према тзв. „хрватском питању“ и њеном односу према босанскохерцеговачким и старосрбијанским муслиманима, католичком клерикализму и националним мањинама. Поред тога настојаћемо да реконструисемо спољнополитичке концепције Српске странке тј њен однос према суседним државама и версајком поретку. На послетку испитаћемо ставове Српске странке према водећим политичким партијама прве југословенске државе и њену сарадњу са идејно сличним политичким групацијама попут Српске националне омладине (СРНАО), Српске националне организације, Ратничке странке и удружења раних добровољаца и инвалида.

Кључне речи: Српска странка, Радивоје К. Новаковић, Велика Србија, Српска национална организација, Ђорђе Чокорило, Српска национална омладина (СРНАО), Божа Савић, Народна радикална странка, Александар Станојевић.

*

Српска странка основана је 26. децембра 1920 г. удруживањем дела чланства Српске народне организације Ђорђа Чокорила,¹ Савеза добровољаца, и Ратничке странке.² Председник Главног одбора новоформиране странке био је адвокат Радивоје Новаковић некадашњи

* v.dragosavljevic@yahoo.com

¹ Ђорђе Чокорило (1874-1923), учитељ, књижевник и новинар из Мостара, уредник листа *Српска зора* и оснивач Српске националне организације (СНО) – политичке групе која је заступала интересе српског становништва на простору Војводине и БиХ.

² Драган Суботић, *Српске политичке странке и покрети у политичком животу међуратне Србије (и Југославије) (1918-1941): Примери из политичке историје, културе и социологије политичких партија II*, Београд 1998, 159.

председник главног одбора Ратничке странке³ а међу оснивачима истичу се имена Александара Стојановића ратног инвалида и подпредседника Савеза добровољаца, београдског штампара Гавре Давидовића и браће Божидара и Светолика Савића власника и уредника листова *Мали Журнал* и *Балкан*. Недуго по оснивању новоформирана странка покренула је своје гласило- лист *Велика Србија* на чијим страницама су кроз програмске текстове изложене основне идејне поставке ове политичке организације.

Идеолошки конструкт Српске странке почивао је на њеном специфичном виђењу историје српског народа. Према тумачењу њених идеолога српски народ је од доласка на Балканско полуострво па до 1918 г. водио непрестану борбу за своје уједињење.⁴ Под тровековном владавином династије Немањића српски народ се уздигао из архаичног трибализма и установио државно правну традицију централизоване монархије која се у 14. веку наметнула као највећа сила на Балкану.⁵ Универзалистичке амбиције последњег Немањића – цара Душана Силног да замени истрошено Византиско царство и његова освајања измениле су етнички карактер српске средњовековне државе и довеле до њене дезинтеграције и пада под власт османских освајача.⁶ Након тога српски народ је пет векова водио огорчену борбу за обнову своје државе профилишући се као главни заточник слободе целокупног Балкана. Након Првог и Другог српског устанка, Српско-турског рата и Балканских ратова српска држава је обновљена и устројена као модерна, уставна, централизована демократско-парламентарна монархија чврсто ослоњена на српску средњовековну државно-правну традицију. Као таква она је постала значајна препрека за остварење империјалистичких амбиција Аустро-Угарске монархије која је на сваки начин настојала да спречи њен даљи развој и ширење њеног политичког и културног утицаја на српске поданике хабзбуршке круне. Ово настојање Дунавске монархије ескалирало је у отворен сукоб са Краљевином Србијом који је прерастао у Први светски рат. Борећи се за слободу и уједињење српски народ је у овом рату поднео колосалне жртве – од четири милиона становника страдало је преко 1,3 милиона а десетине хиљада Срба из Аустро-Угарске монархије постали су жртве репресије и терора хабзбуршких власти. Након тешко извојеване ратне победе и страховитих жртава српски народ који је 1918 г. срушио Хабзбуршку монархију и остварио свој вишевековни циљ националног уједињења нашао се у држави – Краљевини Срба Хрвата и Словенаца,

³ Драган Суботић, *Српске политичке странке и покрети у 19. и 20. веку: Политичке странке и покрети у политичком животу Србије (и Југославије) 1918-1947 и егзилу (1945-1990) III*, Београд 1998, 240.

⁴ Аноним, „Победа наша,“ *Велика Србија* (Савић), год I бр. 20, 17. 12. 1922.

⁵ Аноним, „Програм Српске странке,“ *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 1, 1.5. 1921.

⁶ Аноним, „Србија и Грчка,“ *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 3, 22. 5. 1921.

која према оценама идеолога Српске странке (СС), ни у једном погледу није представљала израз његових политичких хтења и у којој су његови витални интереси најдиректније угрожени.

Аргументујући овај став идеолози СС полазили су од чињенице да у тренутку стварања нове државе српски народ није био адекватно представљен у политичким телима која су доносила одлуке које ће пресудно утицати на његову судбину. Према њиховој оцени скупштина Краљевине Србије је још током рата изгубила легитимитет противуоставно продуживши себи мандат на десет година – и ако је устав прописује само четири године. Оваква нелегитимна скупштина додатно се компромитовала преговарајући са самозваним Југословенским одбором што је за последицу имало усвајање „злокобне Крфске декларације“⁷ – неформалног протокола о уједињењу који је угрозио српске интересе.⁸ Поједини аутори чланака у *Великој Србији* сугеришу да су на овај аранжман српски политичари пристали под уценом француске обавештајне службе. Наиме, водећи политичари су током рата често посећивали Француску где су имали обичај да се забављају у ноћним локалима и јавним кућама. Француска обавештајна служба документовала је ове догађаје и уз помоћ тих докумената извршила успешан притисак на појединце из редова НРС да прихвате Крфску декларацију и повинују се захтевима Југословенског одбора.⁹ Сам Југословенски одбор је према идеолозима СС представљао скуп самозванаца и политичких авантуриста који нису представљали политичку вољу Срба Хрвата и Словенаца из Хабзбуршке монархије. Скупштина Краљевине Србије прекршила је устав признајући Југословенски одбор и Народно веће Државе Срба Хрвата и Словенаца у Загребу као релевантне правне субјекте а затим је додатно ослабила свој легитимитет фузионишући се са њима у подједнако антиуставно и незаконито Народно представништво.¹⁰ У неуставном Народном представништву зачет је нови Видовдански устав који је одбацио српско име, грб и заставу али који је сам по себи нелегитиман.¹¹ Према оцени председника и главног идеолога Српске странке Р. Новаковића¹² цео

⁷ Аноним, „Ужасан злочин над победоносном српском заставом,“ *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 5, 5. 6. 1921.

⁸ Аноним, „Проглас свој браћи Србима,“ *Велика Србија* (Станојевић), год. III бр. 9, 16. 3. 1924.

⁹ Р. Новаковић, „Нови устав донет неуставним путем,“ *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 5, 5. 6. 1921;

¹⁰ Р. Новаковић, „Проглас Српске странке,“ *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 1, 1.5. 1921.

¹¹ Аноним, „Осми устав Краљевине,“ *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 9, 31. 7. 1921.

¹² У програмским поставкама Српске странке и свих њених потоњих фракција остаће видљив печат Новаковићевог ригидног јуристичког погледа на политичка питања.

процес уједињења и формирања нове државе имао је изразито антиуставан – незаконит тј револуционарни карактер који је у потпуности поништавао државно-правну традицију српског народа.¹³ На овај начин формирана Краљевина СХС поред тога што није представљала израз хтења и политичке воље српског народа (који ју је створио) уједно је била флагрантан пример недовршене и нефункционалне државе. Поред централне владе у Београду постоје још четири владе у Љубљани, Загребу, Сплиту и Сарајеву које представљају државе у држави које воде самосталну политику.¹⁴ Држава је и јуристички-управно хетерогена тј у њој постоји пет система, српски, аустријски, мађарски, хрватски и босански.¹⁵ Постојање више управних и законских система унутар КСХС опструира њено функционисање и доводи у питање интегритет централне власти. Ова дисфункционалност државе највише долази до изражаја у питању аграрне реформе – разнолики правни системи дозволили су опстанак феудалних односа на бившим аустроугарским територијама и у Јужној Србији где су Срби и након ослобођења остали у статусу чифчија и колона – економски обесправљених елемената који на срамоту српске државе и даље „као у доба Абдул Хамида“ исплаћују хак – феудални порез османским и аустријским земљопоседницима.¹⁶

Да би се новостворена држава уподобила политичким захтевима српског народа и оспособила за даље функционисање Српска странка захтева да се сазове Велика народна скупштина која ће извршити ревизију свих политичких одлука које је Скупштина Краљевине Србије донела од 1914 г. будући да је створена дисфункционална држава – Краљевина СХС директна последица њених неуставних и незаконитих одлука. Велика народна скупштина треба да изгласа припајање бивших аустоугарских територија Краљевине Србији будући да их је она стекла у рату као територију поражене државе – ове територије представљају ратни плен Краљевине Србије а не самостални политички субјект.¹⁷ Нова држава добила би име Велика Србија задржавајући српску заставу и грб као своја знамења и проширујући надлежност српског устава и закона на све припојене територије. Да би се додатно нагласио српски карактер новостворене државе неопходно је инаугурисати православну веру као једину званичну државну религију (остале верске номинације се толеришу, под условом да њихово деловање није у супротности са уставом и законима)¹⁸ и формално правно установити

¹³ Р. Новаковић, „Устав,“ *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 2, 15. 5. 1921.

¹⁴ Р. Новаковић, „Проглас Српске странке,“ *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 1, 1.5. 1921.

¹⁵ Аноним, „Наш положај,“ *Велика Србија* (Новаковић) год II бр. 31-36, 2. 4. 1922.

¹⁶ Аноним, „Деоба земље,“ *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 10, 21. 8. 1921.

¹⁷ Аноним, „Програм Српске странке,“ *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 1, 1.5. 1921.

¹⁸ Аноним, „Наш програм,“ *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 19-23, 18. 12. 1921.

српски језик и ћирилично писмо као језик државне администрације.¹⁹ Не мање важне задатке Велике народне скупштине представљају покретање истраге за одговорност за пропаст 30 000 регрута, одлуку о повлашењу преко Албаније²⁰ и привођење правди свих одговорних за злочине над Србима извршене током Првог светског рата како на територији окупиране Србије, тако и на територији Аустро-Угарске.²¹

Према идеолозима СС хаотично стање у држави и обесправљен положај српског народа у њој највећу одговорност сноси управо српска политичка елита окупљена у оквиру две највеће политичке организације Народне радикалне (НРС) и Југословенске демократске странке (ЈДС). Према њиховим оценама НРС је у настојању да успостави политичку доминацију у новој држави издала свој програм и своје српске гласаче упуштајући се у непринципијелне компромисе са политичким представницима Словенаца, Хрвата, босанскохерцеговачких и старосрбијанских Муслимана и немачке и мађарске националне мањине. Да би придобила политичко вођство Хрвата и Словенаца НРС је саботирала спровођење Видовданског устава у сегменту поделе КСХС на управне области омогућавајући тако опстанак паралелних управних структура тј покраинских влада у Хрватској, Далмацији и Словенији. Да би обезбедила сарадњу Муслимана и Албанаца НРС је опструисала спровођење аграрне реформе тј омогућила опстанак муслиманских феудалаца у БиХ и Старој Србији и конзервацију њиховог доминантног економског положаја у овим покрајинама. Поред непринципијелних компромиса НРС се служи корупцијом успостављајући тзв „режим бакшиша“ тј. злоупотребљавајући државне фондове за остварење својих политичких циљева. Вођена Пашићевом политичком максимом “подај му да не лаје“ НРС исплаћује велике своте државног новца вођству Југословенске муслиманске организације и Џемијета како би се осигурала њихова подршка радикалским владама.²² Да би обезбедила своју парламентарну већину и утицај у Војводини НРС пактира са Немачком и Мађарском странком и толерише доминацију мађарског чиновништва у овој покрајини и опструира аграрну реформу тј поделу великих земљишних поседа аустроугарских магната. Према идеолозима Српске странке још већу одговорност за независни положај Срба у новој држави имала је ЈДС и њене вође Љ. Давидовић и С. Прибићевић. Вођство Српске странке сматрало је да ЈДС представља главног

¹⁹ Милутин Нешић, „Двострука азбука,“ *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 3, 22. 5. 1921.

²⁰ Аноним, „Не дирајте војску,“ *Велика Србија* (Новаковић) год II бр. 37-40, 7. 5. 1922.

²¹ Аноним, „Програм Српске странке,“ *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 1, 1.5. 1921; Аноним, „Наш програм,“ *Велика Србија* (Новаковић) год II бр. 24-26, 22. 1. 1922.

²² Аноним, „Режими бакшиша,“ *Велика Србија* (Станојевић), год. III бр. 12, 6. 4. 1924

заступника југословенства као националног и државног концепта. Само југословенство према њима представља, српском народу потпуно страни - језуитски концепт који је осмислио кроатизитани Немац бискуп Јосип Јурај Штросмајер²³ а додатно га разрадио вођа словеначких клерикалаца бискуп Антон Коросец.²⁴ Према тумачењу идеолога СС југословенство су осмислили хабзбуршки лојалисти са циљем да стабилизују власт монархије у њеним јужнословенским провинцијама и инхибирају процес српског уједињења.²⁵ Поред тога Српска странка сматрала је да С. Прибићевић и њему идејно блиска Организација југословенски националиста (ОРЈУНА) заступају екстремну верзију југословенства тзв интегрално југословенство које представља политичку теорију да Срби, Хрвати, Словенци и Бугари представљају „племена“ јединственог „југословенског народа.“²⁶ Идеолози СС енергично су оспоравали ову теорију наглашавајући да Срби нису никакво „племе“ измаштаног југословенског народа већ самостални етнички ентитет са тринаест стотина година старом државно-правном традицијом. У складу са овом поставком на страницама *Велике Србије* присталице ЈДС pejоративно су називане „Југовинцима“ а чланство ОРЈУНЕ „југословенским надриапостолима“ и „жутокљуном руљом фашиста.“²⁷ Особито црним тоновима штампа СС портретисала је „југословенског Мацинија“ - Добросава Јевђевића вођу новосадских орјунаша који се према њиховим информацијама, под заштитом С. Прибићевића, отворено бави криминалом – држи куплерај под маском ноћног клуба, физички напада политичке неистомишљенике и угрожава јавну безбедност дижући у ваздух редакције немачких и мађарских листова.²⁸ Водећи беспоштедну борбу за политичку доминацију на политичкој сцени Краљевине СХС НРС и ЈДС су на штету српских интереса склапали непринципијелне коалиције са политичким представницима Хрвата, Словенаца и Муслимана захваљујући чему државом управљају и министрују „паланачка калаштура“ Трумбић,

²³ Аноним, „Величина Србина,“ *Велика Србија* (Давидовић), год. I бр. 19, 27. 11. 1921.

²⁴ Аноним, „Г. Др. Антон Коросец,“ *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 18, датум нечитак (новембар 1921).

²⁵ Аноним, „Проглас Српске странке,“ *Велика Србија* (Новаковић) год III бр. 40-55, 19. 3. 1923; Аноним, „Шта хоће Српска странка,“ *Велика Србија* (Новаковић), год. IV бр. 66-70, 2. 8. 1924

²⁶ За више информација о теорији интегралног југословенства види -Василије Драгосављевић, *Идеје фашизма у Краљевини СХС: Организација југословенских националиста (1921-1929)*, Београд 2020, 91-115.

²⁷ Аноним, „Српска странка у Војводини и југословенски фашисти,“ *Велика Србија* (Савић), год I бр. 16, 19. 11. 1922; Аноним, „Српска странка и Видовдан,“ *Велика Србија* (Савић), год I бр. 16, 19. 11. 1922.

²⁸ Аноним, „Друго Косово или Велику Србију,“ *Велика Србија* (Савић), год I бр. 14, 15. 11. 1922.

„касапски шегрт“ Пуцел, Жерјав - аустријски чиновник осуђен за проневеру и многа друга недостојна лица.²⁹

Према идеолозима Српске странке поред амбициозних и корумпираних српских политичара додатни фактор дестабилизације државе представљају политичке организације несрпског становништва конципиране на етничким и верским идентитетима.³⁰ У ову категорију идеолози Српске странке у првом реду убрајали су Хрватску републиканску сељачку странку (ХРСС) око које је била окупљена већина хрватских гласача. Поред оспоравања српске монархистичке традиције и захтева за федерализацију земље, вођство Српске странке, предоминантно састављено од ратника, добровољаца и ратних инвалида, додатно је револтирала пацифистичка и антимилитаристичка нота у програму ХРСС. Подршку већег дела хрватског становништва политици ХРСС идеолози Српске странке објашњавали су непостојањем његове државно-правне традиције коју најбоље осликава чињеница да су Хрвати предали свог последњег краља Петра Свачића мађарским освајачима у замену за новац и поседе³¹ и да су пуних осам векова нису покушали да се ослободе врховне власти Пеште и Беча.³² Као народ без државно-правне традиције, ненавикнут да самостално одлучује о сопственој судбини, према оценама идеолога Српске странке, хрватски народ на подсвесном нивоу тежи да се врати у стање ропства тј да одговорност за сопствену судбину делегира страним центрима моћи. Као доказ за своје тврдње идеолози Српске странке наводили су покушај вође ХРСС да на конференцији у Ђенови интернационализује хрватско питање и прилазак ове странке зеленој интернационали са средиштем у Москви. Ови потези ХРСС доживљавани су од вођства Српске странке као велеиздаја - директан позив страним силама да се умешају у унутрашња питања Краљевине СХС. Подједнако велико незадовољство у редовима Српске странке изазвали су и покушаји ХРСС да кроз пактирање са ЈМО у БиХ и ВМРО у Јужној Србији доведу до миноризације српског народа у овим покрајинама.³³ Другим речима ХРСС је у идеологији Српске странке представљала анти-државну и анти-српску организацију која у служби страних сила води отворени рат против српске државе и народа.³⁴ У

²⁹ Аноним, „Наше је право,“ *Велика Србија* (Давидовић), год I бр. 18, 20. 11. 1921; Аноним, „Парламентарни уцењивачи,“ *Велика Србија* (Савић), год I бр. 5, 3. 9. 1922; Аноним, „Добро је кад није горе,“ *Велика Србија* (Савић), год I бр. 7, 17. 9. 1922.

³⁰ Аноним, „Заштита државе,“ *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 10, 21. 8. 1921.

³¹ Аноним, „Образина је пала,“ *Велика Србија* (Новаковић) год II бр. 27-30, 19. 2. 1922.

³² Р. Новаковић, „Проглас Српске странке,“ *Велика Србија* (Новаковић) год. I бр. 1, 1.5. 1921.

³³ Аноним, „Шта хоће,“ *Велика Србија* (Савић), год I бр. 4, 27. 8. 1922.

³⁴ Аноним, „Образина је пала,“ *Велика Србија* (Новаковић) год II бр. 27-30, 19. 2. 1922.

складу са овом поставком вођа хрватских републиканаца Стјепан Радић на страницама *Велике Србије* пежоративно је апострофиран као „песник ода дегенерисаној кући Хабзбурга,³⁵ „Циганин из Посавине,³⁶ „животиња са људском главом,³⁷ и „крвник српског народа.“³⁷ Поред ХРСС, према оценама вођства Српске странке, подједнако деструктивну улогу имале су и политичке организације конципирание на религијским идентитетима – Југословенска муслиманска организација (ЈМО), Џемијет и Словенска људска странка. Вођство ЈМО и Џемијета које је било састављено од муслиманских феудалаца који су се борили за одржање свог привилегованог политичко-економског положаја на простору БиХ и Старе Србије од стране Српске странке перцепирано је као сукцесор империјалистичке - експлотаторске политике Османског царства, етнички страни елемент, савезник ВМРО и оруђе у служби фашистичке Италије. На страницама *Велике Србије* чланство ових странака означавано је терминима попут „Турци,³⁸ „србождери,³⁸ „крвави целати српске раје и фанатизовани муслимански олош,³⁹ „Фрањини бегови“⁴⁰ итсл. Словенска људска странка и њен предводник бискуп Антон Корошец перцепирани су од стране вођства Српске странке као заступници аустроугарског југословенства, заговорници федерализма, савезници ХРСС и експоненти интереса Ватикана. Деловање и међусобна сарадња ових религијски конципираних политичких организација тумачени су од стране идеолога Српске странке као јединствена коалиција снага које је српски народ поразио у Првом светском рату.⁴¹ Према оцени идеолога Српске странке захваљујући необузданој амбицији и корумпираности српске елите ова реваншистичка коалиција наметнула се као значајан политички фактор у држави доводећи до парадоксалне ситуације у којој над победничком Србијом владају „назадни ислам и мрачни католицизам.“⁴² Став Српске странке према поменутиим политичким организацијама најбоље је осликавао низ графика објављених на насловним странама *Велике Србије* на којима је приказано страдање српских цивила, вешања и стрељања жена деце и сељака од стране аустроугарске војске у БиХ, Мачви и Крушевцу.

³⁵ Аноним, „Наш програм,“ *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 19-23, 18. 12. 1921.

³⁶ Аноним, „Наш положај,“ *Велика Србија* (Новаковић) год II бр. 31-36, 2. 4. 1922.

³⁷ Аноним, „Проглас Српске странке за Велику Србију,“ *Велика Србија* (Новаковић) год III бр. 60-65, 28. 6. 1924.

³⁸ Аноним, „Два рушиоца државе,“ *Велика Србија* (Савић), год I бр. 6, 10. 9. 1922,

³⁹ Аноним, „Д-ру Спахи и његовим беговима,“ *Велика Србија* (Савић), год I бр. 7, 17. 9. 1922.

⁴⁰ Аноним, „Нек се зна,“ *Велика Србија* (Савић), год I бр. 10, 8. 10. 1922.

⁴¹ Аноним, „Проглас Српске странке за Велику Србију,“ *Велика Србија* (Новаковић) год. III бр. 60-65, 28. 6. 1924

⁴² Аноним, „Има реч господар,“ *Велика Србија*, (Станојевић) год III бр. 22, 13. 10. 1924.

Испод ових графика уредништво листа је заједљиво спекулисало да ли се међу овим ратним злочинцима у хабзбуршкој униформи налазе неки од данашњих министара и политичких првака Хрвата и Муслимана циљајући првенствено на Хали-бега Храсницу и Влатка Мачека функционере ЈМО и ХРСС.⁴³ Подједнаки анимозитет Српска странка испољавала је према Комунистичкој партији Југославије (КПЈ) и њеним крајње неконвенцијалним методама политичке борбе. Не упуштајући се у теоријски утемељену критику аутори чланака у *Великој Србији* симплицифистички су сводили мраксистичку доктрину на демографију – „теорију пуног трбуха“⁴⁴ као највишег политичког циља, квалификујући чланство КПЈ као „анархисте“,⁴⁵ промотере „слободне љубави“ и јавног неморала.⁴⁶ Бољшевички режим у СССР који је уништио јединог поузданог савезника српског народа – царску Русију идеолози Српске странке видели су као плод завере империјалне Немачке и „међународног јеврејства“ чији је главни циљ био избацивање Русије из рата.⁴⁷ Као аргументацију за ову тезу идеолози Српске странке наводили су неруско тј јеврејско порекло већине бољшевичких вођа – Троцког, Зиновјева, Литванова, Радека и многих других.⁴⁸ У програмским текстовима Српске странке често се могу наћи оцене да комунизам и југословенство представљају идеолошки легат Аустро-Угарске који је умирућа монархија пласирала на политичку сцену новостворене Краљевине СХС кроз деловање бивших хабзбуршких поданика јеврејског порекла - најлојалнијег елемента Дунавске монархије.⁴⁹ Одатле се на страницама Велике Србије могу пронаћи малициозне конструкције попут „чивутско југословенство“ док се сама Краљевина СХС назива „чивутском државом.“⁵⁰ Битно је напоменути да је Српска странка није испољавала анимозитет према јеврејском становништву предратне Србије чије је учешће у ослободилачким ратовима Србије било признато и уважавано. Српска странка упозоравала је ово становништво да не улази у политичка удружења Јевреја са бивших

⁴³ Графика „Творци наше Отаџбине“, *Велика Србија* (Савић), год I бр. 7, 17. 9. 1922; Графика „У албум загребачком конгресу“, *Велика Србија* (Савић), год I бр. 8, 24. 9. 1922; Графика без наслова, *Велика Србија* (Савић), год I бр. 10, 8. 10. 1922.

⁴⁴ Аноним, „Краљевић Александар“, *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 7, 10. 7. 1921.

⁴⁵ Аноним, „Осми устав Краљевине“, *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 9, 31. 7. 1921

⁴⁶ Аноним, „Драги пријатељи“, *Велика Србија* (Савић), год I бр. 22, 31. 12. 1922.

⁴⁷ Аноним, „Врангелова армија“, *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 2, 15. 5. 1921.

⁴⁸ Аноним, „Наш преглед“, *Велика Србија* (Новаковић) год II бр. 37-40, 7. 5. 1922.

⁴⁹ Аноним, „Заштита државе“, *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 10, 21. 8. 1921; Аноним, „У знаку моралне декаденције“, *Велика Србија* (Давидовић), год. I бр. 23, 25. 12. 1921.

⁵⁰ Аноним, „Полиција“, *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 12, 27. 9. 1921; Аноним, „Образина је пала“, *Велика Србија* (Новаковић) год II бр. 27-30, 19. 2. 1922.

хабзбуршких територија која, према њеној оцени, представљају агентуре у служби бољшевичког режима у Москви иза кога стоји великонемачки империјализам.⁵¹ Овај германоцентрични поглед вођства Српске странке на бољшевизам и КПЈ као његовог експонента у Краљевин СХС долази до изражаја у њиховој хипотези којом су покушали да објасне политичке узроке и позадину покушаја атентата на краља Александра Карађорђевића. Наиме, идеолози СС сматрали су да је династија Хабзбурга преко својих експонената окупљених у Народном већу у Загребу убацила своје агенте у Србију да оснују КПЈ и помоћу ње изазову политички хаос. Према њиховим оценама, атентат који су комунисти покушали на краља Александра требао је да омогући да се на престо КСХС после његове погибије доведе Карло Хабзбуршки. Као главни доказ за ову хипотезу идеолози Српске странке наводили су одбијање бискупа Корошеца да гласа за предлог да се комунистичким посланицима након атентата одузму мандати.⁵² Насупрот опортунистичком држању владајуће елите према терористичким методама КПЈ Српска странка је енергично захтевала најстроже казне за починиоце атентата и пружила је пуну подршку Обзанани и забрани рада КПЈ.

Према оценама вођства Српске странке деструктивни потези амбициозне и корумпирани српске политичке елите и политичких организација несрпског становништва имали су изразито негативан утицај на свакодневни живот и будућност српског народа који је живео ван граница предратне Србије. Идеолози Српске странке посветили су велику пажњу Војводини чије је српско становништво показало високо развијену националну свест доносећи одлуку о уједињењу са Краљевином Србијом без консултација са Народним већем Државе Срба Хрвата и Словенаца у Загребу. Насупрот очекивањима војвођанских Срба владајућа НРС је због заштите својих интереса конзервирала аустроугарски управни апарат и надмоћну економску позицију мађарских и немачких земљопоседника.⁵³ Као аргумент за своје тврдње *Велика Србија* наводила је случајеве мађарских магната Беле Талијана и Ђорђа Ледерера. Талијан, мађарски службеник одговоран за смрт 30 хиљада Срба након српске офанзиве у Срему уз помоћ корумпираних адвоката и политичара задржао је своје имање од 9 хиљада јутара.⁵⁴ На сличан начин своје имање од 12 хиљада јутара сачувао је и Ледерер – мађарски Јеврејин који се, да би се заштитио од експропријације својих

⁵¹ Аноним, „Наше странке,“ *Велика Србија* (Новаковић) год II бр. 31-36, 2. 4. 1922.

⁵² Аноним, „Г. Др. Антон Корошец,“ *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 18, датум нечитак – новембар 1921.

⁵³ Аноним, „Зло које треба лечити,“ *Велика Србија* (Давидовић), год. I бр. 14, 23. 10. 1921

⁵⁴ Аноним, „Аграрна реформа,“ *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 17, 6. 11. 1921.

поседа, уз помоћ корумпитаног чиновништва, изјаснио као Србин.⁵⁵ Као пример конзервације мађарске администрације наведен је случај железничке станице у Новом Саду где су сва обавештења исписана искључино на мађарском језику, а станично особље одбија да говори (или не говори) српски језик.⁵⁶ Српска странка је упозоравала јавност да ова ситуација није ограничена само на Нови Сад и да се комплетна железница (која представља службу од војно-безбедносног значаја) у Хрватској, Славонији и Војводини налази у рукама мађарског чиновништва.⁵⁷ Поред тога Српска странка је истицала се комплетна римокатоличка црква и њене образовне институције у Војводини налазе у рукама мађарских бискупа и да се службе и верска настава одвијају на мађарском језику чиме се у новој држави наставља великомађарска политика хунгаризације словенских католичких мањина (Буњеваца и Шокаца).⁵⁸ Српска странка енергично је захтевала да се настави процес аграрне реформе тј да се земљишни поседи мађарских и немачких магната разделе српским ратницима, добровољцима и инвалидима, да се одпусте сви мађарски службеници и затворе све верске и лаичке школе на мађарском и немачком језику. Поред тога према идеолозима Српске странке неопходно је створити низ добровољачких колонија дуж мађарске границе у којима би био насељен српски елемент из Црне Горе, Херцеговине и Топлице како би се на тај начин и физички пресекали обавештајни и оперативни канали мађарске иреденте.⁵⁹ Вођство Српске странке показивало је велико интересовање за судбину Срба у БиХ будући да је једну од саставних компонената ове странке представљала Српска народна организација Ђ. Чокорила која је настала из кружока окупљеног око сарајевског листа *Српска Зора*.⁶⁰ Према оценама идеолога Српске странке Србија је управо и ступила у рат да би ослободила Србе у БиХ али је захваљујући партизанству и корупцији овај циљ остао тек половично остварен. Као и у случају Војводине српска политичка елита је пактирајући са ЈМО препустила босанскохерцеговачке Србе политичкој и економској доминацији Муслимана толеришући опстанак аустроугарског

⁵⁵ Аноним, „Каква нам је аграрна реформа,“ *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 19-23, 18. 12. 1921.

⁵⁶ Аноним, „Срам српске Атине,“ *Велика Србија* (Савић), год I бр. 6, 10. 9. 1922.

⁵⁷ Аноним, „Има ли у овој земљи Срба,“ *Велика Србија* (Давидовић), год. I бр. 17, 13. 11. 1921.

⁵⁸ Аноним, „Пристрасност римске столице и несређеност католичке цркве у нашој Краљевини,“ *Велика Србија* (Давидовић), год. I бр. 16, 6. 11. 1921; Аноним, „Наше мађарске калуђерице,“ *Велика Србија* (Савић), год I бр. 11, 15. 10. 1922.

⁵⁹ Аноним, „Шијеш Хорти шијеш,“ *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 17, 6. 11. 1921.

⁶⁰ Нуклеус Српске странке настао је из листе Српске народне организације на парламентарним изборима 1920 г. где су се као представници ове организације кандидовали Ђ. Чокорило Р. Новаковић и А. Станојевић.

управног апарата и феудалних односа. Српска странка упозоравала је јавност да су Муслимани - хазбуршки лојалисти који су у редовима жандармерије и шуцкора вршили терор над босанским Србима, задржали своје државне службе и земљишне поседе док српски добровољци, четници и инвалиди морају да се иселјавају у Америку да би својим породицама обезбедили егзистенцију⁶¹ а мајка Данила Илића (једног од организатора видовданског атентата) проси на улици.⁶² Слично као и у Војводини и БиХ српско становништво у Хрватској, Славонији и Далмацији остало је препуштено судском и управном апарату из доба Аустро-Угарске. *Велика Србија* подсећала је јавност да Србима у Хрватској суде исте судије које су их током рата незаконито упућивале у казнене јединице, логоре или на вешала.⁶³ Закључујући своја разматрања о економској и политичкој обесправљености Срба на бившим аустроугарским територијама анонимни аутор чланка у Великој Србији сумирао је став Српске странке циничним стихом „Краља Аце слика на дувару, Фрањин закон лежи на асталу.“⁶⁴ У Црној Гори, коју су идеолози СС доживљавали као чувара српске државности,⁶⁵ дошло је после уједињења до великог разочарења већине народа услед последица партизанске политике коју су повеле две водеће српске странке НРС и ЈДС. Обе странке настојале су да збрину своје присталице и заузму што боље позиције унутар локалне управе занемарујући при том нагомилане социјалне и економске проблеме. Као резултат овакве политике од десет црногорских мандата у скупштини пет је освојила КПЈ а два Републиканска странка и цела Црна Гора претворила се у побуњеничку провинцију којом вршљају разбојници, црногорски сепаратисти и италијански агенти.⁶⁶ Подједнако песимистичним тоновима *Велика Србија* приказивала је и положај Срба у Старој Србији. Као и у случају Војводине и БиХ и овде су корумпирани политичари у потпуности изневерили очекивања српског становништва. У међусобној борби за доминацију НРС и ЈДС су створили

⁶¹ Аноним, „Шуцкори у Требињу“, *Велика Србија* (Савић), год I бр. 19, 10. 12. 1922; Аноним, „Историјске истине“, *Велика Србија* (Станојевић), год III бр. 7, 2. 3. 1924.

⁶² Аноним, „Парадокси Босне“, *Велика Србија* (Станојевић), год III бр. 1, 25. 12. 1923.

⁶³ Аноним, „Судство у Хрватској и Славонији“, *Велика Србија* (Савић), год I бр. 12, 22. 10. 1922.

⁶⁴ Аноним, „Историјске истине“, *Велика Србија* (Станојевић), год. III бр. 7, 2. 3. 1924.

⁶⁵ Милутин Нешић, „Црна Гора и Југославија“, *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 5, 5. 6. 1921.

⁶⁶ Аноним, „За Црну Гору“, *Велика Србија* (Савић), год I бр. 1, 6. 8. 1922; Аноним, „Зашто сам се уписао у Српску странку“, *Велика Србија* (Савић), год I бр. 2, 13. 8. 1922 ; Аноним, „Незадовољство у Црној Гори“, *Велика Србија* (Савић), год I бр. 3, 20. 8. 1922; Аноним, „Стање у Црној Гори“, *Велика Србија* (Савић), год I бр. 10, 9. 10. 1922.

раздор међу локалним Србима изложивши их на тај начин миноризацији од стране албанског и турског фактора.⁶⁷ Нарочито деструктивну улогу у Јужној Србији према оценама СС играла је НРС која је у настојању да себи у парламенту обезбеди подршку Џемијета опструирала спровођење аграрне реформе тј поделу земљишних поседа муслиманских феудалаца. Аутори чланака у Великој Србији подсећали су јавност да су Садик Рама (председник општине Дреница)⁶⁸ и Ферат-бег Драга (вођа Џемијета)⁶⁹ током повлачења српске војске са својим качачким бандама пресретали и убијали српске војнике и официре а да су сада, уместо да буду процесуирани за своје злочине, награђени управним функцијама и посланичким мандатима. Према оценама вођства Српске странке услед беспоштедне партијске борбе српска политичка елита је у потпуности запоставила осетљиво питање јавне безбедности у Јужној Србији омогућивши на тај начин активистима ВМРО и албанским качацима да уз подршку фашистичке Италије неометано спроводе своју терористичку кампању убијајући и пљачкајући српске цивиле и нападајући органе извршне власти.⁷⁰

Идеолози Српске странке сматрали су да се незавидни положај српског становништва, изолованог и опкољеног непријатељима, унутар дисфункционалне Краљевине СХС у потпуности пресликава и на спољнополитичком плану. Српски ратни напори и жртве су заборављени од стране дојучерашњих савезника. Без обзира што је Србија одбраном моравско-вардарског коридора и формирањем Солунског фронта спречила спајање Централних сила са Османским царством и тако онемогућила Немачку да опколи Савезнике са истока силе Антанте су још током рата издале Србију дајући Италији Лондонским уговором српске земље у Далмацији.⁷¹ И након рата Савезници су, према оцени вођства Српске странке, погазили српске интересе у Истри, Горици, Корушкој, Барањи, Банату и Албанији.⁷² На страницама *Велике Србије* као највећа опасност по српски народ и Краљевину СХС навођена је империјалистичка политика

⁶⁷ Аноним, „Агитација демократа,“ *Велика Србија* (Савић), год I бр. 6, 10. 9. 1922; Аноним, „Глас из Јужне Србије,“ *Велика Србија* (Станојевић), год. III бр. 3, 13. 1. 1924.

⁶⁸ Аноним, „Зар смо се за то борили,“ *Велика Србија* (Савић), год I бр. 4, 27. 8. 1922.

⁶⁹ Аноним, „Ферат Драга,“ *Велика Србија* (Станојевић), год. III бр. 2, 7. 1. 1924.

⁷⁰ Аноним, „Качаци,“ *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 9, 31. 7. 1921; Аноним, „Политички преглед,“ *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 9, 31. 7. 1921; Аноним, „И опет о Турцима,“ *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 11, 4. 9. 1921.

⁷¹ Аноним, „Србија и Савезници,“ *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 18, датум нечитак – новембар 1921.

⁷² Аноним, „Нас пљачкају,“ *Велика Србија* (Давидовић), год. I бр. 17, 13. 11. 1921; Аноним, „Исмејани и поругани,“ *Велика Србија* (Давидовић), год. I бр. 18, 27. 11. 1921; Аноним, „Наши дипломатски успеси,“ *Велика Србија* (Новаковић) год II бр. 27-30, 19. 2. 1922

Италије. Према њиховом тумачењу, након што је у савезу са Србијом и силама Антанте срушила Аустро-Угарску и тиме заокружила своје национално уједињење, Италија је преузела хабзбуршке амбиције на Балкану. Паралелно се служећи дипломатијом и бруталном силом (случај Данунцијеве акције у Ријечи) Италија је од краљевине СХС отела низ словенских територија попут Горице, Трста, Истре, Ријеке, Цреса, Задра и Ластова. На овом подручју остало је преко 700 хиљада Срба, Хравата и Словенаца који су изложени немилосрдном прогону и латинизацији.⁷³ Запоседајући источну обалу Отрантских врата – острво Сасено Италија је од Јадранског мора направила своје језеро. Затварањем Јадрана и успостављањем савезништва са Мађарском и Бугарском Италија је, као некада Хабзбуршка монархија, политички и економски изоловала Краљевину СХС угрожавајући њену безбедност и онемогућавајући је да оствари своје пуне економске потенцијале.⁷⁴ *Велика Србија* упозоравала је јавност да, у склопу своје антисрпске политике, Италија помаже и финансира црногорске и хрватске сепаратисте ВМРО и албанске качаке.⁷⁵ Српска странка је предлагала да се овај сукоб реши компромисно тј да Краљевина СХС одустане од Ријеке и да као своје главне извозне луке афирмише Дубровник и Солун.⁷⁶ Вођство Српске странке заузимало је занатно непомирљиви став према суседној Мађарској. На страницама *Велике Србије* наглашавано је да ова држава није спровела одредбе Тријанонског уговора и да стога српске трупе треба да остану на подручју Барање, Баје и Печуја тј да ове области треба трајно прикључити српској држави.⁷⁷ Деловање мађарске иреденте у Војводини као и покушај Карла Хабзбуршког да преузме власт у Мађарској изазвали су бурна реакција на страницама *Велике Србије* као и захтеве да чланице Мале Антанте окупирају целокупну територију ове државе.⁷⁸ Сличан третман у штампи Српске странке имала је и реваншистичка Бугарска. Према идеолозима Српске странке Бугари представљају азијски – „хунски“ народ који не припада европској култури и који је бестијалношћу својих злочина над српским цивилима у Првом светском рату и комитској акцији у Македонији показао да се налази на цивилизацијском ниву „црнаца са Малајских острва и Централне Африке.“⁷⁹ Вођство Српске странке категорички је одбијало сваку помисао

⁷³ Аноним, „Доста више,“ *Велика Србија* (Давидовић), год I бр. 21, 11. 12., 1921.

⁷⁴ Аноним, „Краљ Александар II Карађорђевић,“ *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 11, 4.9. 1921; Аноним, „Италија,“ *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 11, 4.9. 1921.

⁷⁵ Аноним, „Арбанија,“ *Велика Србија* (Давидовић), год. I бр. 14, 23. 10. 1921; Аноним, „Стање у Црној Гори,“ *Велика Србија* (Савић), год I бр. 10, 9. 10. 1922;

⁷⁶ Аноним, „Српски Јадран,“ *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 9, 31. 7. 1921.

⁷⁷ Аноним, „Барања,“ *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 12, 27. 9. 1921.

⁷⁸ Аноним, „Један успех,“ *Велика Србија* (Давидовић), год. I бр. 17, 13. 11. 1921.

⁷⁹ Аноним, „Стојче војвода господар Куманова,“ *Велика Србија* (Савић), год I бр. 1, 6. 8. 1922.

измирења са Бугарском са подједнаким неодобравањем посматрајући како пројугословенски режим Стамболијског тако и владу Цанкова патрона ВМРО.⁸⁰ Идеологе Српске странке изразито је забрињавало деловање присталица теорије интегралног југословенства, окупљених око ЈДС и ОРЈУНЕ, које су Бугаре сматрале за саставни део јединственог југословенског народа и које су као свој политички циљ истицале придруживање Бугарске Краљевини СХС. Према оценама Српске странке остварење овог плана представљало би прелудијум за коначно уништење српског народа који би се опкољен Хрватима са запада и Бугарима са истока „нашао између чекића и наковња.“⁸¹ Насупрот томе идеолози Српске странке сматрали су да Бугарску треба у потпуности дипломатски, војно и економски изоловати и не успостављати никакве званичне везе са режимом у Софији докле год Бугарска не исплати ратну одштету, преда починиоце злочина над Србима и ликвидира акцију ВМРО у Македонији.⁸² Вођство Српске странке је кроз исту призму посматрало и формално савезничке земље – Румунију и Грчку. Румунији је замерано да је од Србије присвојила источни Банат са Темишваром⁸³ – територију на којој живи 65 хиљада Срба.⁸⁴ Поред тога суседној земљи замерано је да организује и финансира иредентистички покрет међу румунским становништвом српског Баната.⁸⁵ Још оштрији став Српска странка је заузимала према Грчкој. И ако су у прошлости две државе успешно сарађивале у борби са Османским Царством и Бугарима, грчки краљ Константин је својом прогерманском политиком на послетку раскинуо овај савез у току Првог светског рата. Поред тога идеолози Српске странке скретали су пажњу јавности да на територији Егејске Македоније (подручије од Кавале до Олимпа са Солуном и халкидичким полуострвом) живи 450 хиљада Срба које грчка држава настоји да насилно хеленизује.⁸⁶ *Велика Србија* преносила је апеле српског становништва из Лерина, Буфа, Водена и Гуменце да им Краљевина СХС обезбеди српске учитеље како

⁸⁰ Аноним, „Тактика г. Цанкова,“ *Велика Србија* (Станојевић), год. III бр. 11, 30. 3. 1924.

⁸¹ Аноним, „Конгрес интелектуалаца у Загребу,“ *Велика Србија* (Савић), год I бр. 7, 17. 9. 1922.

⁸² Аноним, „Ми и Бугари,“ *Велика Србија* (Давидовић), год. I бр. 21. 11. 12. 1921.

⁸³ Аноним, „Савез са Румунијом,“ *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 9, 31. 7. 1921.

⁸⁴ Аноним, „Банат и Београд,“ *Велика Србија* (Давидовић), год. I бр. 15, 30. 10. 1921; Аноним, „Вести,“ *Велика Србија* (Давидовић), год. I бр. 23, 25. 12. 1921.

⁸⁵ Аноним, „Румуни би хтели Банат,“ *Велика Србија* (Савић), год I бр. 10, 9. 10. 1922.

⁸⁶ Аноним, „Краљ Александар II Карђорђевић,“ *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 11, 4. 9. 1921; Аноним, „Из живота наше Македоније под Грцима,“ *Велика Србија* (Савић), год II бр. 30, 25. 2. 1923.

би очувало свој национални идентитет. Када је грчка влада неформално затражила помоћ од Краљевине СХС у рату са Турском у Малој Азији Српска странка изнела је предлог да се грчкој упути помоћ под условом да се Краљевини СХС преда комплетна територија Егејске Македоније са Солуном.⁸⁷ По заузимању Солуна, према оценама идеолога Српске странке, потребно је изградити пловни канал Београд-Солун и тиме овај град трансформисати у главну извозну луку Србије и улазну капију за продор српских производа на европска и светска тржишта.⁸⁸ Поред царске Русије, која је нестала у бољшевичком пучу, према проценама вођства Српске странке, само се Чехословачка показала као искрени пријатељ и савезник српског народа и Краљевине СХС – нарочито у случају покушаја хабзбуршке рестаурације у Мађарској. Да би се положај српског народа у спољнополитичком погледу стабилизовао потребно је успоставити одбрамбени савез свих словенских држава (са изузетком Бугарске).⁸⁹ Када се овом савезу буде прикључила и дебољшевизирана Русија он ће постати доминантна сила у Европи и значајан фактор светске политике.⁹⁰

Током недугог постојања Српске странке њени идеолози створили су заокружену идејну конструкцију и политички програм али и поред тога нису успели да остваре шири утицај на српско гласачко тело. Овакав развој догађаја био је условљен самом унутрашњом динамиком ове политичке организације. Већ у септембру 1921 г. дошло је до првог расцепа унутар странке када се под вођством Милутина Нешића и Гавре Давидовића од странке одцепио самозвани Централни одбор који је на својој скупштини сменио дотадашњи Главни одбор странке и његовог председника Р. Новаковића. Тзв. Централисти су се самопрогласили за једину аутентичну Српску странку копирајући у потпуности њен програм и статут и не обазирајући се на то да је већина одбора остала лојална Новаковићу. Новаковић је овај догађај тумачио као покушај комуниста да преузму странку упозоравајући јавност да су четири најближа Нешићева сарадника чланови КПЈ.⁹¹ Након непуних годину дана Централисти су се измирили са Главним одбором и поново признали ауторитет Новаковића као неоспорног вође целовите Српске

⁸⁷ Аноним, „Солун-Струма -Грлени,“ *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 12, 27. 9. 1921.

⁸⁸ Аноним, „Наш програм,“ *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 19-23, 18. 12. 1921.

⁸⁹ Аноним, „Шта хоће Српска странка,“ *Велика Србија* (Новаковић), год. IV бр. 66-70, 2. 8. 1924.

⁹⁰ Аноним, „У Русији – Словенима је будућност,“ *Велика Србија* (Давидовић), год. I бр. 20, 4. 12. 1921.

⁹¹ Аноним, „Свој браћи Србима,“ *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 13-16, 28. 10. 1921; Аноним, „Пододборима, одборима члановима и пријатељима Српске странке,“ *Велика Србија* (Новаковић) год I бр. 13-16, 28. 10. 1921.

странке.⁹² Измирење је међутим било кратког даха – већ током лета 1922 г. група браће Савић је уз подршку Гавре Давидовића и подпредседника А. Станојевића извршила унутарстраначки пуч и сменила Новаковића под оптужбом да је својим махинацијама финансијски упропастио странку.⁹³ Од 15 чланова Главног одбора чак 13 је пружио подршку акцији браће Савић тако да је овог пута Новаковић трајно одстрањен из вођства странке.⁹⁴ Новаковић није признао ову узурпацију и наставио је да издаје свој лист *Велика Србија* тврдећи да само он представља аутентичну Српску странку.

Упркос унутрашњим превирањима Српска странка је успела да допре до дела српског гласачког тела. На парламентарним изборима у марту 1923 г. и поред опструкције радикалских власти Српска странка успела је да поднесе десет изборних листа у београдском, новосадском, сомборском, великокикиндском, бањалучком, сарајевском и тузланско-бјељинском изборном округу. На овим изборима Српска странка освојила је 15. 236 гласова (0,70 процената) и добила један посланички мандат.⁹⁵ Резултати ових избора показали су да се главно упориште Српске странке налази у БиХ где је странка добила 9.294 гласа (2.5 посто).⁹⁶ У парламент је као представник странке изабран њен подпредседник и кандидат за тузланско-бјељински округ Александар Станојевић. У својим скупштинским наступима Станојевић је вршио притисак на скупштинску већину да влада измири своје обавезе према ратним инвалидима и породицама погинулих ратника и добровољаца. У бројним говорима апеловао је на радикалску владу да прекине опструкцију аграрне реформе и подели обећану земљу ратницима, четницима и добровољцима.⁹⁷ Станојевићева парламентарна обраћања у којима је жучно критиковао сарадњу НРС са Џемијетом, ЈМО, Немачком странком и словеначким клерикалцима често су била прекидана оптужбама за сепаратизам, упадицама и одијумом незадовољства посланика парламентарне већине. Посланик СС се нарочито истакао када је 1924 г. као

⁹² Никола Жутић, Српска странка и лист Велика Србија у Краљевини СХС 1921-1926, *Репринт свих бројева листа Велика Србија од 1921. до 1926 године* (приредио Др Никола Жутић), Београд 2017, 36-37.

⁹³ Аноним, „Наш преглед,“ *Велика Србија* (Новаковић) год II бр. 43-44, 1. 10. 1922.

⁹⁴ Аноним, „Историјат Српске странке,“ *Велика Србија* (Савић), год I бр. 1, 6. 8. 1922; Аноним, „Са конференције Српске странке,“ *Велика Србија* (Савић), год I бр. 1, 6. 8. 1922; Аноним, „Главни одбор Српске странке,“ *Велика Србија* (Савић), год I бр. 1, 6. 8. 1922.

⁹⁵ Драган Суботић, *Српске политичке странке и покрети у политичком животу међуратне Србије (и Југославије) (1918-1941): Примери из политичке историје, културе и социологије политичких партија II*, Београд 1998, 93-94.

⁹⁶ Суботић, н.д., 98.

⁹⁷ Аноним, „Из скупштине,“ *Велика Србија* (Станојевић), год. III бр. 3, 13. 1. 1924; Аноним, „Народна скупштина,“ *Велика Србија* (Станојевић), год. III бр. 7, 2. 3. 1924.

једини српски парламентарца гласао против верификације мандата посланика ХРСС који су након вишегодишње апстиненције ушли у парламент.⁹⁸ Под Станојевићевим вођством Српска странка успоставила је блиску сарадњу са Српском националном омладином (СРНАО) надпартијском политичком организацијом пониклом на београдском универзитету чији су програмски ставови у великој мери коренсподирали са идеологијом Српске странке.⁹⁹ Ове две организације су уз сарадњу Српске националне организације током 1923 и 1924 г. одржале низ заједничких зборовна на којима су позивале српске гласаче да напусте редове НРС и ЈДС и придруже се Српском националном блоку који се формира око Српске странке.¹⁰⁰

Изборни успех и Станојевићеви ефектни насупи у парламенту ипак нису могли да анулирају унутарстраначке сукобе који су довели до одвајања Станојевићеве фракције од Главног одбора под контролом Б. Савића и до парадоксалне ситуације да су у једном тренутку постојале чак четири фракције (Новаковићева, Давидовићева, Савићева и Станојевићева) које су издавале сопствене листове под именом *Велика Србија* са истоветним програмима и статутима и које су свака за себе тврдили да представљају једину аутентичну Српску странку. Све ове догађаје пратило је жучно разрачунавање дојучерашњих сабораца на страницама њихових гласила у коме су се помињале оптужбе за издају, дезертерство, криминал, финансијске проневере и ступање у службу КПЈ и НРС.¹⁰¹ Ове околности довеле су до конфузије међу симпатизерима странке и ерозије друштвеног угледа и политичког кредибилитета њеног вођства.¹⁰² Један од разлога за неуспех Српске странке треба тражити и у постојању сличних политичких организација у првом реду Ратничке и Инвалидске странке које су са приближно истим програмским садржајем претендовале на исто гласачко тело као СС.¹⁰³ Главни узрок неуспеха Српске странке представљао је континуирани притисак НРС на ову политичку организацију. Радикалске владе су забрањивале

⁹⁸ Аноним, „Поплава и народна скупштина,“ *Велика Србија* (Станојевић), год. III бр. 19, 5. 6. 1924

⁹⁹ Branislav Gligorijević, Srpska nacionalna omladina (SRNAO), *Istorijski glasnik* 3-4, 1964, 4, 8, 21, 32.

¹⁰⁰ Аноним, „Зборови Српске странке и Српске националне организације,“ *Велика Србија* (Станојевић), год. III бр. 16. 4. 5. 1924; Аноним, „Браћо Срби целог српства,“ *Велика Србија* (Станојевић), год. III бр. 23-24, датум нечитак (децембар 1924).

¹⁰¹ Аноним, „Да се не заборави,“ *Велика Србија* (Новаковић) год II бр. 43-44, 1. 10. 1922; Аноним, „Г. Цицварић, Радикали и Велика Србија,“ *Велика Србија* (Савић), год I бр. 8. 24. 9. 1922.

¹⁰² Нарочито мучан утисак на јавност оставио је случај када је Светолик Савић (након што је напустио Српску странку и прешао у редове НРС) лажно оптужио свог рођеног брата Божидара за силовање малолетне девојчице. Види - Б. Савић, „Ухватио сам клеветника,“ *Велика Србија* (Савић), год II бр. 31, 4. 3. 1923.

¹⁰³ Суботић, н. д., 93-94.

зборове и конференције Српске странке и злоупотребом закона и извршних власти, а не ретко и силом, спречавале формирање њених локалних одбора.¹⁰⁴ Овај притисак је био најачи у БиХ где је НРС настојала да се наметне као ексклузивни представник српског елемента. Карактеристичан пример представља напад који су чланови НРС и СРНАО (огранак под контролом радикалног посланика Косте Мајкића) извршили на оснивачку конференцију Српске странке у Сарајеву у коме је тешко повређено неколико десетина лица.¹⁰⁵ Уз помоћ групе ренегата из Српске странке предвођених С. Савићем НРС је успела да потисне кадрове Српске странке из управног одбора СРНАО и стави ову организацију под своју контролу.¹⁰⁶ Пошто је изгубила БиХ као своје главно упориште на парламентарним изборима у фебруару 1925 г. Српска странка освојила је свега 6.186 гласова (0,3 посто) изгубивши на тај начин своје место у парламенту.¹⁰⁷ Након овог неуспеха гасе се листови Савићеве и Станојевићеве фракције Српске странке док Новаковић наставља да објављује свој лист *Велика Србија* све до 1926 г. Последњи бројеви овог листа представљају прогласе које је Новаковић упућивао својим присталицама без икаквих података на основу којих би се могао реконструисати рад странке током последње две године њеног постојања. Последњу информацију о активностима Српске странке представља податак да је учествовала на парламентарним изборима 1927 г. на којима је добила свега 2.142 гласа (0,09 процената).¹⁰⁸ И ако није успела да стекне упориште у гласачком телу и оствари значајнији утицај у политичком животу Краљевине СХС Српска странка и њен идеолошки легат – програмски текстови и јавни политички наступи њеног вођства представљају аутентично сведочанство о томе како је „воља за моћ“ (тј необуздана лична амбиција и користољубље) српске политичке елите прокоцкала државно-правну традицију и ратна постигнућа српског народа трасирајући на тај начин његову будућност у правцу великих искушења и колосалних страдања које је деценију касније донео Други светски рат.

Литература:

Gligorijević Branislav, Srpska nacionalna omladina (SRNAO), *Istorijski glasnik* 3-4, 1964, 3-38.

Драгосављевић Василије, *Идеје фашизма у Краљевини СХС: Организација југословенских националиста (1921-1929)*, Београд 2020.

¹⁰⁴ Аноним, „Наши забрањени зборови Српске странке,“ *Велика Србија* (Новаковић) год II бр. 37-40, 7. 5. 1922.

¹⁰⁵ Аноним, „Антисрпско Сарајево,“ *Велика Србија* (Савић), год I бр. 21, 24. 12. 1922.

¹⁰⁶ Аноним, „СРНАО,“ *Велика Србија* (Станојевић), год. III бр. 17, 18. 5. 1924.

¹⁰⁷ Суботић, н. д., 102.

¹⁰⁸ Суботић, н. д., 109.

Жутић Никола, Српска странка и лист Велика Србија у Краљевини СХС 1921-1926, *Репринт свих бројева листа Велика Србија од 1921. до 1926 године* (приредио Др Никола Жутић), Београд 2017, 36-37. (29-45).

Суботић Драган, *Српске политичке странке и покрети у политичком животу међуратне Србије (и Југославије) (1918-1941): Примери из политичке историје, културе и социологије политичких партија II*, Београд 1998.

Суботић Драган, *Српске политичке странке и покрети у 19. и 20. веку: Политичке странке и покрети у политичком животу Србије (и Југославије) 1918-1947 и егзилу (1945-1990) III*, Београд 1998.

Штампа:

Велика Србија (Београд) – уредник и власник Радивоје Новаковић.

Велика Србија (Београд) – уредник и власник Гавра Давидовић.

Велика Србија (Београд) – уредник и власник Божа Савић.

Велика Србија (Београд) – уредник Антоније Поп-Христић, власник Александар Станојевић.

Summary

Vasilije Dragosavljević

SERBIAN PARTY (1920-1926): IDEOLOGY - PRACTICE - OUTCOME

This paper reconstructs the ideology and political practice of the Serbian Party, the only political party that in the first Yugoslav state stood for Serbian nationalism and the defense of Serbian cultural and state traditions. The central theme of the paper is the attitude of the ideologues of the Serbian Party towards Yugoslavism as a state and national idea. Special attention is paid to the attitudes of the Serbian Party towards the so-called the “Croatian question” and its relation to Bosnian and Old Serbian Muslims, Catholic clericalism and national minorities. In addition, we expose the foreign policy conceptions of the Serbian Party and its relationship with neighboring countries and the Versailles order. At the end, we analyzed the attitudes of the Serbian Party towards the leading political parties of the first Yugoslav state and its cooperation with ideologically similar political groups such as the Serbian National Youth (SRNAO), the Serbian National Organization, the Warrior Party and the Associations of Volunteers and the war invalids.